

NADIMAK »RKAČ« (RKAČ)

JASNA ANDRIĆ
Etnološki zavod
Filozofski fakultet
Đ. Salaja 3
41000 Zagreb

UDK 39:312 — 392.91
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 6 XII. 1988.
Prihvaćeno 19 I. 1989.

Imena Rkač, Rkač, Arkač, Arka potvrđuju se u Dalmaciji od 17. stoljeća u svojstvu etničkih nadimaka za srpsko stanovništvo. Prilog daje uvid u stariju građu i donosi novije podatke koji na više načina proširuju okvir pitanja. Proširuju ga i prostorno, jer podataka ima i s područja između Kupe i Une. Postoje i podaci o osobnim i obiteljskim nadimcima, a riječi *rkač* (*rkač*) pojavljuju se i u općem značenju. Putem takvih riječi autorica nastoji doći do značenja i smisla nadimaka.

Riječ *rkač* (*rkač*) najbolje je poznata u svojstvu nadimka za grupe srpskog stanovništva u dijelovima sjeverne i srednje Dalmacije. Taj je nadimak više puta bio zapsan u 18. i u 19. stoljeću, kada je, čini se, u znatnijoj mjeri bio poznat, a javljao se i s manjim ili većim oblikovnim razlikama. Pretežan dio starijih izvora sabran je u Rječniku Jugoslavenske akademije. Najčešći oblik koji se u njima javlja je *Rkač*, i to u Stipana Margitića (1704), a zatim u Dositeja Obradovića i Vuka Karadžića, pa u monografiji o Poljicima Franje Ivaniševića.¹⁾ Oblik *Hrkač* nalazi se na jednome mjestu u Mihovila Pavlinovića,²⁾ kao druga mogućnost (uz *Rrkač*) u »Kovčežiću« Vuka Karadžića, te u građi prinosnika Akademijina rječnika Lj. Stojanovića.³⁾ Oblici *Rkač* i *Hrkač* nisu zastupljeni u starijim vijestima, ali s početkom na -ač bilježe ime *Arkač* Jerolim Kavanjin, na početku 18. stoljeća i Mihovil Pavlinović u jednome od svojih zapisa (u drugome navodi on oblik *Hrkač* i povezuje ga s rječju »grkač«.)⁴⁾ Izvorima koje bilježi Akademijan rječnik treba dodati poznate »Bilješke« Ivana Lovrića uz Fontisov putopis, gdje on navodi izraz »Arkač-ka Virro«.⁵⁾ Neobičan oblik *Hrka* objavljen je 1728. godine u rječniku Della Belle i potječe možda iz južnijih dijelova Dalmacije.⁶⁾ Odgovaraju tome nadimci koji se javljaju, doduše bez vokalnoga *r*, u dosad, bit će, najstarijim izvorima iz 17. stoljeća a zapazio ih je Marijan Stojković. To su matične knjige župe Podgore kod Makarske, pisane bosančicom. U vrijeme Kandijskoga rata i nakon njega bilo je četovanja između Primorja i unutrašnjosti, pa se 1670. godine, i još koju godinu iza toga, pojavljuju vijesti o ljudima koji su dolazili »kao 'sužnji' i 'robinje' grko-istočnjaci — nazivlju se kako muški tako i ženske 'arka', 'harka' — ima biti u vezi s *hrkač* (*grkač*)«. Nadimak se spominje uz pojedina imena.⁷⁾ Iz srednje Dalmacije, iz sedamdesetih ili osamdesetih godina 18. stoljeća, potječe i jednom samo zabilježeno ime *Rkežica*, a nalazi se na kraju stiha epske pjesme jednoga od Kačićevih sljedbenika, Frane Radmana. U isto se vrije-

me, između 1775. i 1794. godine, u franjevačkom »Makarskom ljetopisu« više puta spominju »rkaći«, a to su Srbi iz različitih krajeva (Imotski, Bosna, Hercegovina). Imenu Rkać pisci ljetopisa ne pridaju ni najmanje značenje čega neuobičajenog ili neugodnog.⁸⁾

Područje s kojega potječu podaci zna samo za dio njih, spomenutih dosad, a napose su to vijesti iz Makarskoga primorja, iz Poljica (u monografiji Franje Ivaniševića) te iz Cetinske krajine zapisi Ivana Lovrića i Vuka Karadžića u njegovu »Kovčežiću«. Vuk navodi da stanovnici »zakona Rimskoga« zovu one »zakona Grčkoga« »u Dalmaciji oko Spljeta i Sinja i *Rkaćima* (ili *Hrkaćima*). A u prijateljskom razgovoru oni zakona Grčkoga zovu one zakona Rimskoga *Kršćanima*, a oni njih *Hrišćanima*.)⁹⁾ Teže je saznati nešto o podrijetlu podatka u pisaca koji nadimak samo spominju ili navode da je poznat u čitavoj Dalmaciji; može se ponešto naslućivati samo prema mjestima njihova boravka i djelovanja. U taj red ide i podatak koji je Jovanu Erdeljanoviću uputio izvjestitelj iz Imotskoga, a u kojem navodi da u čitavoj Dalmaciji nadimak *Rkać* znači uzvrat za uvredljive nadimke Bunjevac i, napose, Šokac.¹⁰⁾ Najmanje se možda daju točnije smjestiti i potvrditi, pa i danas nedostaje tome dokaza, vijesti koje spominju poznavanje etničkoga nadimka *Rkać* u Bosni i Hercegovini. Rječnik Jugoslavenske akademije donosi za Bosnu podatak sabirača Lj. Stojanovića (oblik *Hrkać*), te spomen naziva *Rkać* u djelu fra Stipana Margitića (1704. godine).¹¹⁾ Još je jedan bosanski franjevac iznimno naveo i taj naziv, dok inače na više mjesta piše o »Vlasima«. Fra Bono Benić u svom Ljetopisu, pod godinom 1782, izvještava da su »Dubičani Turci — uznav sobom Vlaha-rkaća okolo 30« ... prešli granicu radi napada i pljačke.¹²⁾ Hercegovine se tiče podatak Moje Medića: »Pravoslavne Srbije nazivali su hercegovački katolici kudrovima, repovima (repov) i rkaćima.«¹³⁾

Piscima koji pišu o Dalmaciji etnički nadimak *Rkać* bio je poznatiji, a među njima još ih ima koji donose поблиže podatke o području za koje izvještavaju. Za Imotsku krajinu potvrđuje Nikodim Milaš činjenicu da su franjevci poznavali taj naziv, te kaže da oni pravoslavne »u svojim spisima zovu (...) 'hrkaći'« i govore da »za Turčinā nebijaše ni jedne cigle 'hrkačke' kuće u svem kadiluku.«¹⁴⁾ Podaci iz rukopisne monografije fra Silvestra Kutleše pokazuju da su franjevci mogli poznavati taj etnički nadimak iz usta puka (a zatim ga možda katkada primijenili i izvan izvornoga područja). Silvestar Kutleša navodi da u »Imockom, Glavini, Podbablju, Prološcu i Svi- bu ima nešto pravoslavnih. Zovu ih 'rišćani' i 'rkaći'«. Imotska će krajina biti među onim područjima u kojima je nadijevanje nadimaka vrlo razvijeno. Postoje imena koje jedno selo daje drugome, no i imena za ljude iz daljih područja, pa tako na primjer kažu »otočaninu 'Bodul' i 'Školjar', Ličaninu 'Likota', 'Rvatu' iz Banovine 'Krovat' i 'Banovac', Slovincu 'Kranjac', Istrijancu 'Ćić', Kotarcu 'Prasac' ili 'Gudin', Sinjaninu 'Lupež' i 'Beštimađur' i 'Puronja'«. Imaju nadimke i za Nijemce, Talijane, Francuze, a u domaćim okvirima »katolik će reći rišćaninu 'smrdokrst', 'risto' i 'rikać', da mu 'kóku' njegovu, da mu 'šantavi krst' (kljasti, nepotpuni krst). Rišćanin će reći kršćaninu (katoliku) da mu 'lopatu' njegovu. Suviše: da je 'šokac' i bunjevac'. A najviše mu psuje papu u Rimu«. U napomenama zapisivač je objasnio da

»kóka« znači »tri prsta s kojim se krsti rišćanin«, a »lopata — pet prsta s kojima se krsti katolik.«¹⁵⁾

Građa iz Runovića spada u rijetke izvore koji o etničkom nadimku Rkać sadrže i neka kazivanja i objašnjenja. Među takve izvore ide i poznata monografija o Bukovici Vladimira Ardalića. »Pravoslavne katolici zovu za podruganiju: rkaći, i da se krste mačijom nogom, a pravoslavni zovu katolike bunjevcima isto za podruganiju i da se krste lopatom«. Za pravoslavne autor češće navodi i naziv rišćani. Kaže da je uvijek bilo uzajamnih »zadijevanja«, a u to ulaze i raspravljanja o razlikama u postovima i o tome »kako su postovi postali.«¹⁶⁾ Razlike u postovima, to jest različite dane u tjednu kada je post uobičajen, pomenuo je već Dositej Obradović.¹⁷⁾ O uzajamnim »zadijevanjima«, pa i o nadijevanju etničkih nadimaka, svjedoči i autor romana Bakonja fra Brne, Simo Matavulj, a neke je činjenice o tome sažeo pisac predgovora prvim izdanjima. »Te Dalmatince katolike nazivaju u ruzi a i u šali, ondašnji pravoslavni 'bunjevcima'; čak će i sam katolik reći: 'Ja sam bunjevac!'. Riječ, dakle, nije uvijek uvredljiva: zavisi od prilike u kojoj se kaže i od toga kako se izgovori. Sve se to može reći i za riječ 'rkać' o pravoslavnom. Inače jedan drugoga zovu: *kršćanin i rišćanin*«. »I ovdje i u samom spisu svuda se razumije Dalmacija od Raba do Dubrovačkoga. U Dubrovačkom i u Boči nijesu poznate ni riječi: bunjevac i rkać.«¹⁸⁾ Na osnovi podataka s kojima je raspolagao, Jovan Erdeljanović je došao do zaključka da je od 18. stoljeća »zasvedočeno uzajamno podrugivanje katolika i pravoslavnih u Dalmaciji na račun vere jednih i drugih nazivima 'Rkaći' i 'Bunjevci'« ... »Tako su nazivani u međusobnom govoru samo tzv. Morlaci ili Vlasi severne i srednje Dalmacije.«¹⁹⁾

U izvorima koji potječu iz posljednjih desetljeća 19. i iz prvih desetljeća 20. stoljeća potvrđuje se, ako su opsežniji, da su se stanovnici unutrašnjosti Dalmacije nazivali prema vjeri. Naziv rišćani spominje se često. U svojoj monografskoj građi Franjo Ivanišević i Silvestar Kutleša upravo i ističu da katolici zovu pravoslavne (u Poljicima i u okolici Imotskoga): rišćani i (ili) Rkaći,²⁰⁾ a zapazili su to i pisci kao Vuk Karadžić, Simo Matavulj i drugi. Među starijim, a neobjavljenim podacima, kraći rukopis s građom iz Budaka kod Benkovca sadrži o tome usputni podatak u dijelu rečenice »Kad koji kršćanin ide kroz rkačka-rišćanska sela« ...²¹⁾ To je i možda gotovo prvi izvor iz starijega razdoblja s potvrdom za oblik *rkać*. U građi iz vremena nakon II. svjetskog rata, koja zasada nije obilata, šarenilo oblika, napose s obzirom na dočetak riječi je veće (i zahtijevat će posebne provjere), a poznavanje i živa upotreba nadimka rkać (*rkać*) na pojedinim područjima potiče nova pitanja.

U Lišanima Ostrovičkim, na granici Ravnih kotara i Bukovice, zabilježeno je: »'Rišćani' — to su 'Rkaći'« ... Stanovnici Srbi nisu, kaže se, osjećali taj nadimak zazornim, a tako ni Hrvati nadimak Bunjevci.²²⁾ Taj podatak za novije doba nije sasvim očekivan, jer se događa da na području Bukovice i Ravnih kotara kazivači ne znaju za naziv rkać (*rkać*). »U selu Škabrnjama, a i u ostalim selima u okolici, uvriježeni su nazivi 'Bunjevci' i 'Rišćani'«. Naziv Rišćani nije, čini se, sasvim neutralan; zabilježeni su u svezi s njime podsmjehljivi stihovi. Poznavanje naziva Bunjevci i Rišćani utvr-

đeno je i u Rovanjskoj kod Obrovca, uz napomenu: »Kazivač je odmah rekao za ove nazive, ali nije htio objašnjavati zašto se tako zovu i zbog čega i otkud su ti nazivi. Jedino objašnjenje je da se od davnina tako zovu.«²⁵⁾ U Polici kod Zadra žive obje grupe stanovnika i oni »jedni druge zovu Bunjevci i Rišćani i to mogu otvoreno jedni drugima reći bez uvrede. Uostalom, te su riječi u svakodnevnoj upotrebi«. Dojam je zapisivača ipak bio »da se izraz Rišćani čuje češće nego Bunjevci«. Za izraz rkač kazivači nisu nikada čuli. U bukovičkom selu Medviđoj dobiven je sasvim isti odgovor.«²⁶⁾ Za razliku od toga, u okolici Knina, napose istočnije od njega, odgovori su pozitivni. »U ovom kraju katolike nazivaju Bunjevci, pravoslavne Rkaći i Vlasi«... Podatak iz sela Kijeva (u istoj zbirci sabrane građe) glasi: »Od Rkaća (pravoslavci) se Bunjevci (Hrvati) razlikuju po krstu.«²⁵⁾ U Gornjoj Biskupiji kazivači, Srbi, »kažu da su ih Hrvati (koje nazivaju i Šokci) nazivali Vlasima ili ponekad pravoslavcima, a izuzetno i Rkaćima«. Tvrde dalje »da su Rkaći pravoslavni, nastanjeni oko Kijeva i južnije prema Vrlici, Sinju i Cetini«... I Hrvati u Validžićima (između Kijeva i Uništa) navode da su »Rkaći« Srbi od Cetine. Izgonili su ovce na Dinaru, pa se govorilo: »Evo dolaze Rkaći — idu u planinu«. U zaselku Mirkovići kod Polače »kažu da su Rkaći pravoslavni i da su oni Rkaći, a da u Kijevu postoji zaselak od pet kuća Rkaćevića koji su prema njihovoj mišljenju ranije bili pravoslavni, ali su (ne znaju kada) primili katoličku vjeru te ih danas zovu Šokcima.«²⁶⁾ Treba napomenuti da danas to prezime na području Kijeva nije potvrđeno, ali postoji toponim Rkaćevića glavica.²⁷⁾

Iz Cetinske krajine (kuda upućuju kazivači iz okolice Knina) ima i novijih potvrda o nazivu rkač (rkač). Stanovnici sela Dabra su Hrvati i Srbi ikavskoga govora. Srbe, pravoslavne, »nazivaju Rkaćima«, a katolike »nazivaju Bunjercima i Šokcima. Ne zna se odakle ta imena. Ovi nadimci imaju neznatnu primjesu podrugljivosti, ali nisu uvredljivi.«²⁸⁾ U selu Cetini, na pitanje je li tu poznat naziv rkaći, »kazivačica je spremno odgovorila da su oni Rkaći«²⁹⁾

U okolici Drniša, u selu Kričkama, između katolika i pravoslavničkih postoje nadimci koji nisu pogrđni i često se čuju. To su imena: »Bunjevci« i »Rišćani«. No za »Rišćane« su poznata i dva nadimka koji sadrže prizvuk poruge i rijetko se mogu čuti, a to su: »Kudre ili Arkaći«. »Razlika između pravoslavničkih i katolika jest što pravoslavni ne jedu puževe, dok katolici da.«²⁹⁾ Građa iz Kričkaka važna je stoga što upućuje na mogućnost iščezavanja zatvornih nadimaka, te donosi rijetku potvrdu nadimka Kudre i suvremenu potvrdu oblika Arkać. Riječ Arkać (upravo: Arkač) dosad je bila poznata samo iz spisa obrazovanih pisaca, Jerolima Kavanjina, Ivana Lovrića, Mihovila Pavlinovića.³⁰⁾ Za nadimak Kudre, točnije Kudrovi, ima dosad nešto starijih potvrda, no nedovoljno i bez ikakvih bližih podataka, osim što ga dvije od njih vezuju za Hercegovinu, a jedna je iz Dalmacije.³¹⁾ Dio građe iz okolice Knina donosi i etnonim Vlasi u usporednoj upotrebi s nazivom Rkaći. To je neobično za Dalmaciju gdje ime Vlasi nije povezano s vjerskim i etničkim, već s drugim kulturnim i društvenim razlikama, pa nas podaci iz okolice Knina približuju području Bosne.

Među mišljenjima o značenju etničkoga naziva Rkać (Rkač) najveći se broj pobornika priklonio pretpostavljenom rješenju po kojem bi ta riječ bila izvedena od imena Grk, da bi se označili pripadnici »grkoistočne« vjere. Priklonio se tome mišljenju već i Ivan Lovrić. U nastojanju da ispravi i dopuni Fortisa, ističe on da se izraz »lacmanska viro« upotrebljava samo za Talijane, »kao što se *rkačka viro*, tj. grčka vjero, veli samo Grcima. Naši su Grci iste narodnosti kao i Morlaci latinskoga obreda, ali se možda kao ostatak davnog vjerskog barbarstva *rkačka viro* izgovara u onom smislu u kojem su Rimljani izgovarali *Punica fides* (kantaška vjero), što odgovara, kako su oni shvaćali, izrazu »vjero nevjerna naroda«.»³⁷ Mihovil Pavlinović i Vid Vuletić-Vukasović pišu »hrkać« (ili Hrkać) kada tu riječ žele dovesti u svezu s pretpostavljenim izvornim oblikom »grkać« (Grkać), a prihvaća takvo izvorište i Simo Matavulj.³⁸ S lingvističke strane mogućnost izvođenja od imena Grk dopušta i Petar Skok, koji smatra da je riječ Rkać »pejorativna izvedenica stvorena s pomoću sufiksa —*ac* od osnove kojoj je značenje teško odrediti. Prema Pavlinovićevu obliku *grkać*, za koji se ne zna gdje i da li se govori, bila bi to izvedenica od *Grk*«.»³⁹ Za značenje »Grkać« zbog »grčke vere« napose se založio Vaso Glušac. On ističe da se ne može pomišljati na izvođenje od glagola *hrkati*; ime bi tada moralo glasiti *Rkač*, a značenje se ne bi moglo povezati s vjerskim osobinama, dok značenje »Grkać« »u ovom našem slučaju sasvim lepo odgovara«. Pravoslavni sunarodnjak nije dalmatinskom katoliku Grk, već »Grkać«. Naziv bez početnoga suglasnika je sekundaran, a tek ga se kasnije počelo u narodu dovesti u svezu s glagolom *hrkati*.»⁴⁰ Mišljenje Vase Glušača prihvatio je Jovan Erdeljanović i istakao da naziv »Grkać« ima potjecati iz obrazovanih slojeva, a u kasnijem »skraćenom obliku, kao 'Rkač', ovaj je naziv očevidno vrlo ružna reč, čiji se smisao zaboravio te ju je narod mogao »po svojoj etimologiji dovesti u vezu s glagolom *hrkati* — *rkati*«.»⁴¹

Urednik Rječnika Jugoslavenske akademije Petar Budmani mislio je drukčije: »Može biti da postaje od *hrkati* (radi crkvenoga pjevanja kroz nos), a ni po što od *Grk*«.»⁴² U najnovije doba zastupa to mišljenje onomastičar Petar Šimunović pri rješavanju pitanja prezimena Rkman. »Prišvarkom Rkman, kao i Rkač, 'nazivaju katolici pravoslavne u Bosni i Dalmaciji'. Neki misle da je u osnovi etnonim Grk (koji često označuje pripadnike grčkog vjerskog obreda), usp. prezime *Grković*, za razliku od latinskog (nimokatoličkog) *latin*, usp. prezimena *Latin*, *Latinović*, osobno ime *Latinka* itd. Drugi misle da je (*hrk-* u vezi s glagolom *hrkati*, govoriti kroz nos. I ja smatram da je prišvarak onomatopejskog porijekla i da je na osnovu (*h*)*rk-* dođan nastavak *-man*...»⁴³

Niti jednome od oba mišljenja nije se u svojim Prinosima priklonio Vladimir Mažuranić: »Sva sila takovih nadimaka, ali i u obće imena naroda i plemena, nerazrješive su zagonetke«... Kasnije (pri navođenju imena Rkać) dodaje da je slušao »sa više strana, da bi moglo biti *h* predmetnuto, pak da bi se moglo pomišljati na postanje od grčkog *arhaios*, star, stare vjere čovjek? Lat. *archaicus* itd?«.»⁴⁴

Lingvist Milan Budimir nije pomišljao na vjerske razlike, već je za više etničkih nadimaka tražio izvor u nazivima dijelova odjeće, koja uka-

zuje na način života stanovnika i na pojedine krajeve. Naziv (H)rkač bio bi stvoren »svakako prema gornjem ogrtaču od platna i pamuka koji se i danas u Bosni zove hrka. Reč je arapskog porekla, a obrazovana je novogrčkim sufiksom« ...⁴⁰⁾

Zanimljivo je mišljenje predlagao, 1937. godine, Radovan Tunguz-Perović. Bavio se imenom Hrs, a to ga je navelo da pomisli i na turcizam rs: »Na srpskom jeziku reč ra je sinonim reči snaga i junaštvo; rsovít — snažan, silovit. Može biti da odatle izvode koren i naše reči: *rkač* i *rkovit*«. ⁴¹⁾ R. Tunguz-Perović nije mogao naći pridjev *rkovit* zabilježen u rječnicima, a vjerojatno ni drugdje, a nova su bila i značenja koja je on uz obje riječi vezao. Čini se da, navodeći imenicu rkač uz pridjev rkovit, nije zapravo pomišljao na etnički nadimak i pitanja njegova značenja.

Riječi rkač, rkač, arkač, te možda i druge njima srodne, mogu biti u službi općenitog označavanja čovjeka, a mogu biti i osobni nadimci. Potvrde su iz najnovijeg vremena i nema ih zasada mnogo, no područje s kojega potječu šire je od područja etničkoga imena Rkač. U zbirci spiltskih nadimaka, nadimak Arkač razvrstan je, prema osnovnom značenju riječi, među one koje »znače nešto u vezi s čovjekom, osobine, dijelove tijela itd.«⁴²⁾ Stanovnici Gornje Biskupije kod Knina poznaju etnički nadimak »Rkač« (smještaju ga više u okolicu Vrlike i Sinja) i još kažu »da su među njima *rkačima* nazivali pojedince — uglavnom naprasite i 'silovne'«. ⁴³⁾ U Krivodolu kod Imotskoga riječ *rkač* može biti »naziv za bećare«; ista riječ nije tu potvrđena kao etnonim.⁴⁴⁾ Iz zapadne Hercegovine, iz okolice Gruda (Blaževići) potječe iskaz: »Rkači su jaki ljudi«⁴⁵⁾, a u istočnoj Hercegovini potvrđen je obiteljski nadimak *Rkač*.⁴⁶⁾ U konavoskim selima Stravči i Kuni zabilježeno je da, kao pogrđni nadimak, »postoji riječ *rkač* za pojedinca. Nema podataka kako je nastao, ali isto tako *rkač* ili *hrkač* može biti naziv i za konja«. ⁴⁷⁾ Trebalo bi vjerojatno uzeti u obzir (i ne bi to bilo bez važnosti) i osobni nadimak Arkaš s otoka Lastova, no nedostaju podaci o značenju.⁴⁸⁾ Dosta daleko od područja kojima smo se bavili, u Banjoj Luci, *rkačem* ili *hrkačem* (Muslimani) nazvat će katkada čovjeka koji u istaknutijoj mjeri od uobičajene pokazuje zanimanje za veze sa ženama.⁴⁹⁾

Podaci, premda su malobrojni, upućuju na značenja: ženskar, »bećar«, no zatim i: naprasit, snažan. Postoji i podatak da »rkač« može biti ime konju. Trebat će uzeti u obzir da je pri toj riječi moglo doći do miješanja značenjskih područja s nekim drugim riječima (možda npr. s turcizmom rs), a neće se moći zaobići razmatranje podataka o nekim riječima koje imaju određeno značenje na polju uzgoja domaćega blaga. One među njima, koje bi mogle imati ključnu važnost, zabilježene su u novije doba.

»Jarci i ovnovi koji nijesu dobro dotučeni zovu se 'rankači'. Podatak je s Popovog polja u Hercegovini. Kada prazove puštaju među ovce ili koze, »rankače« i dalje zadrže, vezane ili zatvorene.«⁵⁰⁾ U okolici Skender Vakufa, u Bosni, na području zvanom Imljani, »ako je ujalovljen ovan ostao 'jak' — nedovoljno uškopljen, onda je on rk, rkač.«⁵¹⁾ Kod Rovaca u Crnoj Gori, »rkač« je »nepotpuno kastrirani mužjak (ovan, vo, jarac, konj), onaj

koji je »ostao jak«, a »rkovit« je pridjev toga značenja.⁵²⁾ U Kuća, riječ s istim značenjem glasi »rzak« i možda je drugog izvora.⁵³⁾

Pridjev »rkovit«, uz imenicu »rkać«, poznavao je Radovan Tunguz-Petrović Nevesinjski, možda iz Hercegovine.⁵⁴⁾ U nešto drukčijem fonetskom obliku, ali s istim značenjem, taj je pridjev zabilježen od više zapisivača, počevši od Vuka Karadžića, i to kao: rnjkovit, hrnjkovit (hrnovit). »Hrnkovit, silovit, žičast, subaćina, reče se volu dobro ne utučenu«; zapisao je Mihovil Pavlinović. Imenice »rinjkaš« ili »rnjkaš« tiču se vola ili konja, pa u Lici, ako se takvu životinju »dobro ne ujalovi, zovu ga 'rnjkašem' pa 'e onda gori i pomamni(ji) negoli pravi bak ili angir«.⁵⁵⁾ Za te riječi Petar Skok ima rješenje koje potpuno pristaje području na kojem su poznate; slažu se one značenjem i fonetikom s rumunjskim: rîncaciu (rîncaciu), rîncās, rîncău.⁵⁶⁾

U izravnoj je povezanosti s osobnim i zatim obiteljskim nadimkom prezime (H)rkać (Hrkać), a postoje i prezimena Rnjkaš, Hrnjkaš i od njih izvedeni oblici. Prvi put su ta prezimena zabilježena na području Hercegovine i Livanjskoga polja, 1743. godine, prilikom biskupske vizitacije, i to: Archach (Pribinovići, Mostarsko blato), Argncas (Prisoje, Livno), Argncos (Stipanići, Duvno). Posljednje može biti i netočan zapis, jer je 1768. u Stipanićima potvrđeno prezime Arnkasevich. S oblikom Arkać u svezi je možda i prezime udovice zapisano 1743. u Drinovcima u Hercegovini kao Catharina Archatussa.⁵⁷⁾ Prezime Hrkać, s izgovorom Rkać, postoji danas u nekoliko sela u okolici Lištice.⁵⁸⁾ Kao doseljenici iz zapadne Hercegovine javljaju se obitelji s prezimenom Rkać na području Rame u Bosni, te Rkać ili Rkaćević u okolici Kiseljaka.⁵⁹⁾ Danas ih ima u većim mjestima Bosne i Hercegovine, a prema dostupnim, no nepotpunim podacima, u Mostaru se bilježe kao Hrkać, u Sarajevu i Hrkać i Hrkać, u Čapljini, Lištici, Potocima, Tuzli i Banjoj Luci, Hrkać.⁶⁰⁾ U Hrvatskoj su najčešće zabilježeni kao Hrkać, znatno rjeđe Hrkać. Trebalo bi utvrditi kada su stigli i odakle su potekli preci obitelji Hrkaća u sjevernoj Hrvatskoj, jer ima ih dosta u okolici Ivanča, Preloga i napose Ludbrega.⁶¹⁾

Matično područje na kojem se može naći prezime Hrnjkaš sada je Kupres (napose selo Goravci), kamo su po svoj prilici doselili, dosta davno, s Duvanjskoga polja. S Kupresa su i odseljavali, napose u novije doba.⁶²⁾ Prezime Hrnjkaš postoji u Bugojnu i u Sarajevu, gdje je, kao i u Livnu, zabilježeno i kao Hrnkaš. U Sarajevu ima više obitelji koje se zovu Hrkaš.⁶³⁾ Prilikom popisa stanovništva u Hrvatskoj (1948. godine) obuhvaćena je po jedna obitelj Hrnkaša u Dalju kod Osijeka i u Zagrebu, gdje danas, prema nepotpunim podacima, ima prezimena Hrnjkaš. U vrijeme popisa stanovništva našao se u Zagrebu i pojedinac s prezimenom Hrkaš.⁶⁴⁾ Sudeći prema podacima iz popisa katolika u Bosni i Hercegovini u 18. stoljeću, a donekle i prema današnjem stanju, sve bi obitelji Hrnjkaš i Hrnkaš mogle biti zajedničkog podrijetla, to jest da se samo jednom takav nadimak ustalio kao prezime. Ostaje pitanje oblika Hrkaš. Ako i to prezime potječe iz istoga izvora, što je vjerojatno, jednom je ranije, izvan matice i u skladu s izgovorom, moralo biti zapisano na taj način. Postoje, dok se to točnije ne ispita, i mogućnosti nezavisnoga postanja, ali uvijek u svezi s nadimkom »hrnjkaš« (rnjkaš).

I za obitelji s prezimenom (H)rkać, Hrkać, kojima je matica u dijelu zapadne Hercegovine, proučavači tvrde da pripadaju istome rodu. Nije nemoguće da od nekoga dovoljno poznatoga nadimka nastane prezime i više puta. Zasebnoga postanja mogao bi biti obiteljski nadimak Rkać u istočnoj Hercegovini te Rkać u Kijevu kod Vrljike.⁶⁵) Za prezime (H)rkać, Hrkać ne može se sa sigurnošću znati je li nastalo izravno od nadimka kome je u osnovi opća imenica, ili je možda bilo povezano s etnonimom čije područje dopire do blizine Hercegovine. U prilog posljednjoj mogućnosti govorila bi kazivanja zabilježena u okolici Lištice, prema kojima su se Rkaći odvojili od postojećega roda Vrljića (u kazivanjima navode i: Vrljičana), a ti da su došli iz Vrljike (nepoznato je koje). Ne kazuje se, međutim, da bi im ime bilo povezano s Dalmacijom, već da je ono, prema jednoj predaji, nastalo u posebnim okolnostima. »U Crnoj Gori, u turskoj komori, zarobe Crnogorci jednog Rkaća, Vrljičanina starog. Pitali ga kako se zove, a on rekô: Rkać (znao da je to neko plemstvo pravoslavno). I Crnogorac ga potapša po ramenu: 'E dobro!'. A on je to reko da ga ne ubiju; on se kazo Rkać kô pravoslavni.«⁶⁶) U prilog mogućnosti da je prezime Rkać možda ipak drukčijega postanja išla bi rasprostranjenost riječi rkać (rkač) kao imenice za opće označavanje i kao osobnoga nadimka, obiteljski nadimak u istočnoj Hercegovini i postojanje prezimena Hrnjkaš. Od značenja bi bilo točno znati kako su se raširili osnovni oblici riječi koje u pojedinim krajevima pripadaju nazivlju iz stočarenja. Ostaje i mogućnost da se potraže drugi izvori, možda čak zasebni za prezime Hrkać u nekim krajevima, na primjer u sjevernoj Hrvatskoj. S druge je strane moguće da su neka prezimena povezana s osnovnim Rkać (Rkač), a da danas glase nešto drukčije. U okolici Gline postoje na primjer, obitelji koje se zovu Krkać, a neke od njih navode da potječu iz Hercegovine.⁶⁷)

Prezime Rkman (Erkman) zastupljeno je ponajprije u selima oko Vrginmosta.⁶⁸) To je samo jedan, dosad najvidljiviji pokazatelj da će biti potrebno proširiti proučavanje nadimka *Rkać*, *Rkač* i njima srodnih na još neka područja. Između dva svjetska rata u Petrinji je bio poznat etnički nadimak *Rkan*, s pogrđnim prizvukom.⁶⁹) U novije vrijeme ima potvrda koje svjedoče o poznavanju riječi *rkan* u više određenja. Stanovnici Palanjkina kod Siska poznaju nadimak Vlah, ali mjesto njega govorilo se i *Hrkani*. Ne znaju što to znači, no smatraju da je to »nešto ružno«. Za stanovnike Budaševa kod Siska *Rkani* su Srbi oko sela Joševica i Batajnice.⁷⁰) Riječ *rkan* kod srpskog stanovništva sela Hajtić u okolici Gline označuje čovjeka koji »jako zapjeva, koji je zoran, bijesan, jak«. ⁷¹) U Uštici kod Jasenovca zabilježeno je, među Srbima koji su dio stanovnika, da je *rkan* »bečar, otpadnik« (»Evo ga k'o rkan; al' je ovo rkan veliki«), no u istom značenju poznaju i riječ *rkač* koju primjenjuju »ako je netko otpadnik, nevaljao« (»Kaki je to rkač nevalj'o«). Izrazi su pogrđni i »smatraju da nije baš dobro nekog tako zvati«. ⁷²) Oba naziva, *rkan* i *rkač*, poznata su i u Tušilovačkom Cerovcu kod Karlovca. Označuju čovjeka koji je »loš«, ali služe i kao etnički nadimci za Srbe.⁷³) Čini se da krajevi oko Siska, Petrinje, Gline i Karlovca obiluju etničkim nadimcima. Među njima je i ime *Krdžani* koje ponegdje označuje sve *Grani*

čare, a ponegdje samo Srbe. Ne osjeća se, čini se, svuda pogrđnim, dok negdje takav prizvuk može postojati i pri nazivu Graničari. Dočetak *-an* na ovom području zna imati i nadimak *Muži*, pa glasi *Mužani*.⁷⁴) Nije možda sasvim daleko od toga ni prezime Rkman koje se pojavljuje prije svega u okolici Vrginmosta.⁷⁵) Znatno teže pitanje postavlja ime dvaju sela koja se ne nalaze u ovom kraju. Za Arkanovce ili Harkanovce u Slavonskoj podravini dijalektolog Stjepan Sekereš smatra da im je ime »moglo nastati u vezi s imenom Hrkan (ili u vezi s glagolom hrkati). Prvobitni oblik je vjerojatno glasio Hrkanovci« ... To je mišljenje primijenio Mate Šimundić i na selo u Đakovštini, »Hrkanovce, koji se još izgovaraju Arkanovci i Rkanovci.«⁷⁶) Povijesne potvrde za oba sela su stare.⁷⁷)

Riječ »rkan« mogla bi biti poznata i na područjima gdje bismo očekivali: rkač, rkovič i sl. U nevezanu razgovoru kazivala je žena iz Mostara o svojoj bojazni da se u obitelji ne dogodi nešto što bi njena muža veoma razljutilo, jer: »Naši su muževi rkani.«⁷⁸) Po značenju (no pitanje je još da li i po izvoru) odgovarala bi tome i riječ »rčin« (rčina), koju je negdje čuo Jovan Cvijić i primijenio je među oznakama za jedan svoj »psihički tip« u narodu: »plahovit tip: primaju događaje i vesti koji ih se tiču brzo, plahovito i prema tome rade; njihove su vrste: osorljivi, ljutice, rčini, goropadni, zgranjeni.«⁷⁹) Provjere će tražiti podatak iz Lišana Ostrovičkih kod Zadra: »Rišćani — to su »Rkači« ili »Rčine.«⁸⁰)

Na prostoru između područja na kojem je poznat nadimak Rkač (Rkač) i područja na kojem postoji riječ i nadimak rkan (Rkan) (no i pojedine potvrde za rkač, Rkač) našlo se nešto podataka koji zaslužuju pažnju, premda se vjerojatno ne bi moglo pomišljati da pripadaju istom pitanju. No posebno pitanje predstavlja rastavljeno područje. U okolici Bosanskog Petrovca (Bjelajsko polje) razlikovali su se među srpskim stanovništvom starosjedioci i došljaci iz Like. Starosjedioci su nazivali doseljenike »kavuri«. Ovi njih »rajkani«, »rajci« (od »raja«), a i »mutlaci«. Isprva se za nekoliko nisu ni okumljivali, ni ženidbom sprijateljavali«. Isticali su međusobne razlike u kulturi, u načinu života. Nadimci Rajkan, Rajac, poznati su i u Lici.⁸¹) Oko rijeke Sanice u zapadnoj Bosni, »Kauri« su starosjedioci zvali »Rajkanima«, »što su bili turska rajac«. Odnosi između obje grupe bili su isti kao i u okolici Bosanskog Petrovca.⁸²)

Daljnja istraživanja bit će potrebna i oko pitanja etničkoga nadimka Rac, koji je poznat na Livanjskom i na Duvanjskom polju. Na Livanjskom polju to je katkada uzvrat za nadimak Šokac, a na Duvanjskom se polju može čuti »da katolici i muslimani zovu pravoslavne Srbe Racima. Muslimani iz varoši zovu Racom odnosno Raculjom agresivnog hrišćanina uopšte, ličnost na koju su ljuti zbog nečega.«⁸³)

Ispitivanja svega što je povezano s nadimkom Rkač (Rkač) tek su započeta, a za njihov nastavak bit će potrebni novi podaci. Nemamo ih još dovoljno ni za koje područje u Dalmaciji, pa nam nedostaje točnije poznavanje razlika u shvaćanju i prihvaćanju toga naziva, u njegovim oblicima, značenjima i drugim pojedinostima. Podaci nisu uvijek ni dovoljno iscrpni, no i takvi, oni upućuju da stanje nije sasvim jednostavno; treba na primjer usporediti ono što nam je poznato iz područja oko Cetine s činjenicama

iz drugih nekih krajeva. Pojave koje bi mogle biti u nekoj svezi s riječju i s nadimkom rkač (rkać) trebat će tražiti u Hercegovini, Bosni i u Lici. Možda nije slučajno da je Bono Benić u svom Ljetopisu »Vlahe« nazvao i Rkaćima baš kada govori o okolici Dubice⁶¹⁾, jer će to se područje nastavljaju dijelovi Hrvatske u kojima su poznate riječi i nadimci Rkan i Rkać (rkan, rkać). Nedostaje nam poznavanje opsega toga prostora (i još mnogih pojedinosti).

Od znatne važnosti bili bi podaci o riječima općega značenja, imenicama i pridjevima: rkač (rkać), rnjkaš, rkovit, rnjkovit i njima srodnima, i to kada se one tiču domaćega blaga i kada su primijenjene na ljude. Značenje ne mora u oba slučaja biti isto, jer se ono može rastaviti barem u dva dijela: stanje i njegove posljedice. Možda ni riječ ne mora uvijek biti sasvim ista; potrebno bi bilo za svaki kraj poznavati oblik nadimka, napose etničkoga, i oblik riječi koja pripada nazivlju u stočarenju. Uz druga moguća otkrića, takvi bi novi podaci mogli potvrditi (ili opovrći) izvore na koje su nas uputile dosad poznate činjenice. Budući da i u pretpostavljenom izvoru ima nekoliko oblika riječi, moglo se to odraziti i kod nas, no neke bi pojedinosti tražile posebna objašnjenja.

U skladu s dosadašnjim podacima etnički nadimak Rkač (Rkać), to jest: Rkaći (Rkaći), mogao bi imati značenje: skupina ljudi u kojih je raspoloženje na neki način povišeno, neke od osobina naglašene. Podloga tome moglo bi biti neko »polovično« stanje, a sve će to trebati shvatiti i u prenesenom smislu i zacijelo u više razina. Kod etničkoga nadimka Rkač (Rkać) nedostaju nam kazivanja i stalna upućivanja na pojave koje bi s njime bile vezane, čega kod nekih drugih takvih nadimaka ima mnogo više.⁶²⁾ Pjesmica zabilježena u selu Škabrnji kod Zadra javlja se i na drugim stranama, dijelom s istim stihovima, a ima ulogu zadirkivanja pa i ruganja jednog sela drugome.⁶³⁾ Značajnije je, zasad osamljeno, kazivanje o postanku prezimena Rkać, a potječe iz okolice Lišnice. Vojnik se našao u opasnosti, bio je zarobljen, i »on se kazo Rkać ko pravoslavni«.⁶⁴⁾ Tri osnovne točke u predaji: vojska, prijelomni trenutak i prikrivanje ili dvojnost ličnosti vojnika, mogle bi možda nešto značiti u tumačenju nadimka Rkać, no zasad postoji samo jedan takav zapis.

Riječi rkač (rkać) i njima srodne (ili možda srodne), kada se tiču čovjeka pojedinca, ne upućuju ni na kakve vidljivo zasvjedočene vjerske osobine niti ističu kakve vjerske razlike. Ne ističu ih ni mnogi naši etnički nadimci, no uz imena Rkać (Rkać) i Bunjevac vezana je upravo ta značajka. Vjera je u narodu višestruk pojam, pa sama riječ može imati i značenje vjerovanja nekome. To je značenje istaknuo Ivan Lovrić uz izraz »arkačka viro«. I inače su u našim krajevima, napose u izrekama, potvrđena slična mišljenja koja se tiču odnosa između različitih grupa, pri čemu ne moraju postojati vjerske razlike. Tako je i kod izraza »lacmanska viro« koji Lovrić, prema Fortisu, spominje, a ti »lacmani« ne moraju biti ni stranci, nego su selu tuđi.⁶⁵⁾ Razlike u načinima kako i kada tko posti, pa i koju vrstu hrane (»nečiste«) tko prihvaća ili ne prihvaća, poznate su od davnine, a u nas su prigovori te vrste često lokalnoga karaktera; jednog sela drugome, čak jedne obitelji u selu drugoj. Od etničkih nadimaka napose su povezani s nadim

kom Šokac. Bilo bi potrebno ogledati ih u cjelini, a može se to ticati i izreka o načinima kako se tko krsti ili križa. Takvih izreka i kazivanja zasad je još u nadimak Rkać (Rkač) premalo zabilježeno.

Naziv Kauri, spomenut u sklopu ovoga priloga, može pomoći da se vjerske razlike ne shvate jednostrano, samo u svezi s očiglednim, formalnim razlikama, tada kad one postoje. Značenje riječi Kauri je poznato, tiče se »nečiste« vjere, no tu su riječ upotrebljavali Srbi i Hrvati u Bosni, doduše za došljake iz »kaurskih« strana, ali s namjerom da označe ljude koji su od starosjedilaca u mnogočemu različiti, »kao da su druge vjere«. ⁸⁹⁾ U svojoj »Razpravi« o Bunjevcima (i Šokcima) u našim panonskim krajevima, Ivan Antunović navodi podatak u kojem uz Bunjevce (kojih se podatak u prvome redu tiče) spominje i »Hrkaće«. Od dalmatinskoga franjevca Antonija Zorice čuo je Antunović, 1880. godine, »da je dalmatinskoga Bunjevca i Srbina navada, ako se pririče, da Bunjevac dovikuje Srbinu ti si 'Hrkać', a ovaj mu odvratiti ti si 'Bunjevac', što bi po prilici veli značilo: kao da bi se tim označivalo poganstvo«. ⁹⁰⁾

BILJEŠKE

- ¹⁾ Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (u daljnjem tekstu: ARj), 3, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1887—1891, 699, pod: hrkać; ARj, 14, 1955, 54, pod: rkać.
- ²⁾ Mihovil Pavlinović, *Razgovor o Slavenstvu, Jugoslavenstvu, Srbo — Hrvatstvu*, Zadar, 1876, 14: . . . »a negrke koji grčku vjeru sliede, starinom zvuahu u Dubrovniku *vlahe*, a po Dalmaciji *grkaće* (hrkaće)«. Isto djelo tiskano je u zborniku: Pučki spisi, Zadar, 1876, 428—532, ali taj dio teksta nedostaje. Usp. i ARj, 3, kao nap. 1.
- ³⁾ ARj, 3 i ARj, 14, kao u nap. 1. U ARj, 14, u Vukovu tekstu izostavljen je alternativni naziv Hrkaći i navod poblize regije (»oko Spljeta i Sinja«). Usp. nav. izvor: Vuk S. Karadžić, *Srbi svi i svuda* — u: V. S. K., *Kovčević za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona*, Beč, 1849, 3.
- ⁴⁾ ARj, 14, 1955, pod: rkać.
- ⁵⁾ Prema: Jovan Erdeljanović, *O poreklu Bunjevaca*, Beograd, 1930, 286, u skladu s originalom. Usp.: Ivan Lovrić, *Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i život Stanislava Sočivice*, prev. Mihovil Kombol, Zagreb, 1948, 85, gdje stoji: »rkačka viro«, prema najčešćem obliku.
- ⁶⁾ ARj, 3, 1887—1891, 699, pod: 2. hrka; usp. i pod: hrkački (u Della Belle: *hrkajski*). Taj je oblik možda samo prenesen u djelo: Vid Vuletić-Vukasović, *Bilješke o kulturi južnijeh Slavena osobito Srbalja*, Dubrovnik, 1897, 56 (. . . »a za latine su istočnjaci *Hrke* ili *Hrkaći*, to od Grka ili *Grkaća*«).
- ⁷⁾ Marijan Stojković, *Podgora u XVII. stoljeću: Obiteljske i demotične crtice od 1621. do 1730. godine*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 29, 1933, 1, 116—117, 131.
- ⁸⁾ Gašpar Bujas, *Kačićevi imitatori u Makarskom primorju do polovine 19. stoljeća*, Građa za povijest književnosti hrvatske, 30, Zagreb, 1971, 218 (Pisma kako Ivan Rošo na svetu viru obraća Grke brez pripovidanja i počimlje, stih: Budalasto nikoga ne smica, Najpri vidi je li rkežica). Isti, *Makarski ljetopis od god. 1773. do 1794.*, Starine, 47, Zagreb, 1957, 310, 315—316, 331, 354, 362.
- ⁹⁾ ARj, 14, 1955, pod: rkać i n. djela Franje Ivaniševića i Vuka Karadžića; usp. nap. 3, te 5, 7, 8.
- ¹⁰⁾ Jovan Erdeljanović, n. dj., 302, nap. 3.

- ¹¹⁾ V. nap. 1; Lj. Stojanović je iz Srbije a za Bosnu donosi općenit podatak («tako zovu u Bosni katolici pravoslavne»).
- ¹²⁾ Bono Benić, *Ljetopis sutješkog samostana*, Sarajevo, 1979, 292. Da taj podatak postoji spomenuto je već u: Milenko S. Filipović, *Život i običaji narodni u Viškoj nahiji*, Srpski etnografski zbornik, 61, 1949, 294.
- ¹³⁾ Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, 10, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1978, 764, pod: kudrov.
- ¹⁴⁾ Nikodim Milaš, *Pravoslavna Dalmacija*, Novi Sad, 1901, 348—349.
- ¹⁵⁾ Silvestar Kutleša, *Život i običaji u Runovićima*, rkp. Odbora za narodni život i običaje Južnih Slavena, Etnološki zavod Jugoslavenske akademije znanosti u umetnosti, Zagreb, S. Z. 246.
- ¹⁶⁾ Vladimir Ardalić, *Bukovica*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 4, 1899, 123, 124; usp. i 7, 1902, 239.
- ¹⁷⁾ Prema ARj, 14, 1955, pod: rkač; usp. i J. Erdeljanović, n. dj., 286.
- ¹⁸⁾ Ljuba Jovanović, *Čitaocu* — u: Simo Matavulj, *Bakonja fra Brne: Njegovo dakovanje i postrig*, Beograd, 1893, VI (ime pisca predgovora, označeno u izdanju inicijalima, donosi Jovan Erdeljanović, n. dj., 287). U romanu se na više mjesta spominje naziv Rkač, npr. »E, šta ti je rišćanin... Vidite, ja nikada ne kažem »rkač«, nego lipo rišćanin« ... (Simo Matavulj, n. dj., 152).
- ¹⁹⁾ Jovan Erdeljanović, n. dj., 380 (i 382).
- ²⁰⁾ V. nap. 9 i 15.
- ²¹⁾ Grgo Petković, *Budak — narodni život i običaji*, rkp. Odbora za narodni život i običaje Južnih Slavena (Etnološki zavod JAZU), S. Z. 88. Napomenuti treba da se vjerojatno može naći još potvrda imena Rkač (Rkač) u različitoj građi, ponajviše neobjavljenoj, napose u navedenoj ustanovi Jugoslavenske akademije te u arhivu Zavoda za istraživanje folkloru u Zagrebu.
- ²²⁾ Livijo Marijan, *Različita građa iz Lišana Ostrovičkih*, rkp. arhiva Etnološkog zavoda Filozofskog fakulteta u Zagrebu (u daljnjem tekstu: EzFf), neinventirano (iz 1988. godine). Istraživanja koja Zavod provodi, a tiču se različitosti između grupa stanovništva, financira SIZ za znanost SR Hrvatske.
- ²³⁾ Vesna Rapo, *Različiti nazivi i nadimci, Škabrnje*, Zadar; ista tema, Rovanska, Obrovac. EzFf, br. 103. Pjesmica iz Škabrnje glasi: »Oj rišćani rogati, sutra ćete krepati, Teško našoj lopati kad vas bude kopati, Ozdo drač, ozgo plač, Da se kurva ne izvuče, Da kršćane ne potuče«. (Treći stih mogao bi po smislu imati i drugi redoslijed za riječi drač i plač).
- ²⁴⁾ Nevenka Ceboci, *Različiti nazivi i nadimci*, Polica, Zadar, EzFf b. b. Autorica građe pitala je za značenje različitih riječi i izraza, pa joj se činilo da su kazivače takva pitanja »prilično obeshrabrila« i da su se osjetili nekako posramljeni, jer na mnogo šta nisu mogli odgovoriti. »Baba Ana je npr. počela ponavljati: »Dite moje, ne pitaj ti mene ništa. Ja sam ti stara i puno san zaboravila. Ja san nepismena. Ničeg se ja više ne sićana«. — Podatak iz Medvide je zapis autora priloga (1987. godine). Kazivači su zanjekali poznavanje imena Rkač (Rrkač), no možda to i nije potpuna istina. U takvu slučaju trebalo bi (prema iskustvu s drugim nadimcima, drugdje) pitati mnogo ljudi, možda i tada uzalud. Nazivi: Rišćani i Bunjevci dobro su poznati i stav prema njima je, kažu, neutralan.
- ²⁵⁾ Nikola Bonifačić-Rožin, *Narodni običaji i pjesme kotara Knin*; Narodne fraze i poslovice kotara kninskog, Zavod za istraživanje folkloru, Zagreb, rkp. br. 165/1954.
- ²⁶⁾ Za podatak, zapisan 1988. godine, dugujem zahvalnost mr. Branku Đakoviću.
- ²⁷⁾ Marina Antunović, *Podaci o selu, Kijevo, Knin*, EzFf, br. 17. Usp. i: Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske, Zagreb, 1976. Prema novom usmenom priopćenju Marine Antunović, obitelji Vujića u Kijevu imaju nadimak Rkaći (priča se da su bili pravoslavne vjere).
- ²⁸⁾ Branislava Vojnović, *Različiti nazivi i nadimci, Dabar, Sinj*, EzFf, br. 37. Za bližu okolicu Sinja ima još potvrda o nazivu Rkač (Rkač), no građa još nije pohranjena u navedenom arhivu. Podatak iz sela Cetine zabilježio je u ljetu 1988. Branko Đaković. Treba dodati da je jedan kazivač pokušao odgovoriti

- niječno, no odmah mu je proturiječilo dijete od 10—12 godina. Znalo je da su stanovnici sela Rkaći.
- ²⁹⁾ Nediljka Bitunjac, *Podaci o selu, Kričke*, Drniš, EzFf, br. 91.
- ³⁰⁾ V. nap. 4 i 5 (u ARj je i navedeno da se radi o dijalektalnom obliku). Nediljka Bitunjac je iz sela Kričaka; upitana za nadimak Rkać, zanijekala je da bi ga poznavala, tj. nije odmah uočila povezanost s oblikom Arkać.
- ³¹⁾ Mihovil Pavlinović, kao nap. 4; Mijo Medić, v. nap. 13 (i tekst uz koji se nalazi); Aleksandar Giljferding, *Putovanje po Hercegovini, Bosni i Staroj Srbiji*, Sarajevo, 1972, 340, nap. — »U Hercegovini, pak, rimokatolici prezivo nazivaju pravoslavne i kudrovima (kudrovi, nominativ: kudrov). Ovaj nadimak nisam čuo u Bosni«. Prezime Kudrovi potvrđeno je na području Površ i Hercegovini, a obiteljski nadimak u okolici Takova u Srbiji — Mario Petrić, *Površ i Rakitno: Prilozi za proučavanje naselja i porijekla stanovništva Hercegovine*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 49, 1983, 470; Milenko S. Filipović, *Takovo*, Srpski etnografski zbornik, 75, 1960, 256 (selo Brusnica, porodica Jovanovići »s nadimkom Kudrovi-Kudrovci«; po kazivanju potjecali bi iz Sjenice).
- ³²⁾ Ivan Lovrić, n. dj., 85—86.
- ³³⁾ Kao u nap. 2 i 6; Simo Matavulj, Bilješke jednog pisca, 2, Letopis Matice srpske, 197, Novi Sad, 1899, 89: Katolici štokavci . . »ne žene se 'bodulicama' (ostrvljankama), nego se radije žene od omrznutijeh 'rkaća' (tj. grkaća, pravoslavnijeh) i radije njima daju svoje udavače«.
- ³⁴⁾ Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1, Zagreb, 1971, 688, pod: (h)rkać; 7, pod: -ać.
- ³⁵⁾ Vaso Glušac, *Značenje imena »Rkać« i »Bunjevaca«*, Sredina, 3, Tuzla, 1927, 3, 21—22.
- ³⁶⁾ Jovan Erdeljanović, n. dj., 381, usp. i 394.
- ³⁷⁾ ARj, 3, n. mjesto.
- ³⁸⁾ Petar Šimunović, *Naša prezimena: Porijeklo — značenje — rasprostranjenost*, Zagreb, 1985, 64.
- ³⁹⁾ Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, Zagreb, 1908—1922, 403, pod: hrkać; 1250, pod: rkać.
- ⁴⁰⁾ Milan Budimir, *Iz novije balkanske onomatologije*, Jugoslovenski istorijski časopis, 1, Beograd, 1965, 70.
- ⁴¹⁾ Radovan Tunguz — Perović Nevesinjski, *Dobromir Hrs i njegovo doba*, Glasnik Zemljaskog muzeja u Sarajevu, 49, 1937, 29.
- ⁴²⁾ Radovan Vidović, *O postanku i značenju splitskih nadimaka*, Radovi, 3, Zadar: Filozofski fakultet, 1962, 91.
- ⁴³⁾ V. nap. 26.
- ⁴⁴⁾ Mate Bašić, *Nazivi i nadimci, Krivodol, Imotski*, EzFf, br. 16.
- ⁴⁵⁾ Damir Zorić, *Etnografske bilješke sa istraživanja u okolici Gruda i Posušja*, EzFf, br. 3. Za ilustraciju kazivač je sam dodao pričanje o nekom snažnom i hrabrom čovjeku, no uz to, po svemu, još i naprasitom i tvrdoglavom.
- ⁴⁶⁾ Jefto Dedijer, *Bilećske Rudine*, Srpski etnografski zbornik, 5, 1903, 890 (selo Meka Gruda: »Koprivica (Rkać) doselio je« . . .)
- ⁴⁷⁾ Lana Milošević, *Nazivi i nadimci, Stravča, Kuna, Police, Konavli*, EzFf, br. 41.
- ⁴⁸⁾ Petar Šimunović, *Onomastička istraživanja otoka Lastova*, Filologija, 6, Zagreb, 1970, 263.
- ⁴⁹⁾ Podatak je iz vlastitog usputnog saznanja, na posebnom primjeru. Ta se riječ čuje rijetko, donekle je zazorna, no može se nekome reći u šali. Zabilježena je prema izgovoru Muslimana, rođenog u Banjoj Luci, no dobro su je poznavala i dva sudionika razgovora, Srbi iz raznih dijelova sjeverozapadne Bosne (dočetak riječi u njihovu izgovoru trebalo bi ispitati).
- ⁵⁰⁾ Ljubo Mićović, *Život i običaji Popovaca*, Srpski etnografski zbornik, 65, 1952, 29.
- ⁵¹⁾ Jovan Vuković, *Govorne osobine*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Etnologija, N. s., 17, 1962, 46.

- ⁵²⁾ Mato Pižurica, *Prilog proučavanju stočarske terminologije u Crnoj Gori* — u: Savjetovanje o terminologijama narodne materijalne i duhovne kulture, Sarajevo, 22. i 23. decembra, 1974, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti BiH, 1977, 106.
- ⁵³⁾ Stevan Dučić, *Život i običaji plemena Kuća*, Srpski etnografski zbornik, 48, 1931, 15. Potvrđeno je i u Srbiji: Stanoje M. Mijatović, Todor M. Bušetić, *Tehnički radovi Srba seljaka u Levču i Temniću*, Srpski etnografski zbornik, 32, 1925, 61 (za vola). Usp.: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 3, Zagreb, 1973, 162, pod: rs.
- ⁵⁴⁾ V. nap. 41 i tekst kojem pripada.
- ⁵⁵⁾ ARj, 3, 1887—1891, 702, pod: hrnjkovit; ARj, 12, 1952, 30, pod: rinjkaš, 57, pod: 2. rnjkaš i pod: rnjkovit.
- ⁵⁶⁾ Petar Skok, n. dj., 1, 1971, 688, pod: hrnkaš; 3, 1973, 145, pod: rinjkaš.
- ⁵⁷⁾ Luka Đaković, *Prilozi za demografsku i onomastičku građu Bosne i Hercegovine*, 1, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti BiH, 1979, 19, 133; Dominik Mandić, *Chroati catholici Bosnae et Hercegovinae*, Chicago—Roma, 1962, 131 (za popis iz 1786. godine).
- ⁵⁸⁾ Mario Petrić, *Etnička prošlost stanovništva na području Lištice u zapadnoj Hercegovini*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Etnologija, N. s., 24—25, 1970, 37, 63, 65, usp. i 73, 76, 78—79, 86.
- ⁵⁹⁾ Milenko S. Filipović, *Rama u Bosni*, Srpski etnografski zbornik, 69, 1955, 125, 126; Isti, *Sastav i porijeklo stanovništva* — u: *Lepenica: Priroda, stanovništvo, privreda, zdravlje*, Sarajevo: Naučno društvo SR BiH, 1963, 221. Navedeno je da Rkaći u kraju oko Lepenice pripadaju velikom rodu, a osnovno (i u tom kraju najstarije) prezime u tome rodu je Penava. Prema: Mario Petrić, isto dj., 63, 78 i cit. izvoru, u Pribinoviće doseljeni Penave zvali su se nekada Rkaći. Po ispitivanju M. Petrića Rkaći (Hrkaći) imaju tradiciju da su se zvali Vrljići ili Vrljičani (Vrljića ima u tom kraju). Obitelji Džajkića i Draškića u Izbičnom smatraju da potječu od roda Rrkaća.
- ⁶⁰⁾ Telefonski imenik Bosne i Hercegovine 1986/87, Sarajevo, 1986, 68, 423, 644, 671, 684, 693, 783.
- ⁶¹⁾ Leksik prezimena..., n. dj., 234, pod: Hrkač; Telefonski imenik područja tranzitne centrale Zagreb 1985/86, Zagreb, 1985, 210 (Hrkač i Hrkać).
- ⁶²⁾ Krunoslav Draganović, *Naselja i migracije na Kupresu* — u: Miroslav Džaja, *Sa Kupreške visoravni, Otinovci — Kupres*, 1970, 491.
- ⁶³⁾ Telefonski imenik Bosne i Hercegovine 1986/87, Sarajevo, 1986, 68, 69, 525, 535, 705.
- ⁶⁴⁾ Leksik prezimena..., n. dj., 234 (Hrkaš), 235 (Hrnkaš); Telefonski imenik područja tranzitne centrale Zagreb, 1985, 210.
- ⁶⁵⁾ V. nap. 46 i 27. Može se spomenuti prezime Rkočević u Zeti, po tumačenju bilo bi od pretpostavljenoga: Rkoč, a to jamačno »u svezi s osnovom glagola hrkati« (ARj, 14, 1955, 55, s. v.).
- ⁶⁶⁾ Mario Petrić, *Etnička prošlost...*, n. dj., 50—51 (44), 63.
- ⁶⁷⁾ Prema ljubeznom upozorenju mr. Nade Gjetvaj, koja je to čula u Maji kod Gline. Leksik prezimena..., n. dj., 337, pod: Krkač (9 obitelji u Dolnjacima kod Gline).
- ⁶⁸⁾ V. nap. 38.
- ⁶⁹⁾ Za podatak zahvaljujem prof. Olgi Oštrić.
- ⁷⁰⁾ Dražen Nožinić, *Različiti nazivi i nadimci, Hrastelnica, Palanjek*, EzFf, br. 94; ista tema, Budaševo, EzFf, br. 96.
- ⁷¹⁾ Dražen Nožinić, *Različiti nazivi i nadimci, Prijeka kod Gline*, EzFf, b. b. (podatak za Hajtić zabilježen u Prijekoju).
- ⁷²⁾ Dražen Nožinić, *Različiti nazivi i nadimci, Uštica*, EzFf, br. 12.
- ⁷³⁾ Jana Mihalić, *Značenje nekih izraza, Tušilovački Cerovac*, EzFf, br. 15.
- ⁷⁴⁾ Dražen Nožinić, *Različiti nazivi i nadimci, Žirčica i Tišina Desna, Sisak*, EzFf, br. 106; ista tema. Dolnjaci, Glina, Prijeka, Glina, EzFf, b. b.; ista tema, Moštarnica i Madžari, Petrinja, EzFf, b. b.; Nikola Bonifacić-Rožin, *Folklorna građa Petrinje i okolice*, Zavod za istraživanje folkloru, Zagreb, rkp. br. 359/1961.

- ⁷⁵⁾ Usp. nap. 38.
- ⁷⁶⁾ Mate Šimundić, *Značenje naziva grada Đakova i đakovačkih sela*, Onomatološki prilozi, 1, Beograd, 1979, 102 i Stjepan Sekereš, tamo n. dj.
- ⁷⁷⁾ Prema: Stjepan Pavičić, *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*, Zagreb, 1953, 143, 271 (Hrkanovci kod Koške bili bi potvrđeni do početka 16., a istoimeno selo kod Đakova krajem 17. stoljeća).
- ⁷⁸⁾ Iz vlastitog doživljaja. Zanimljivo je da je kazivačica iza toga naglo zašutjela i izgledala kao prestrašena svojom izjavom. Nije se moglo dobiti daljnje podatke.
- ⁷⁹⁾ Jovan Cvijić, *Uputstva za ispitivanje naselja i psihičkih osobina*, Beograd, 1911, 25. Djelo navedeno u ARj, 13, 1953, 789, pod: rčina, ne donosi izvornu riječ, te pravih potvrda do sada nema.
- ⁸⁰⁾ V. nap. 22.
- ⁸¹⁾ Petar Rađenović, *Bjelajsko Polje i Bravsko*, Srpski etnografski zbornik, 35, 1925, 180; ARj, 12, 1952, 959, pod: rajac; ARj, 13, 1953, 3, pod: rajkan.
- ⁸²⁾ Milan Karanović, *Sanička župa u Bosanskoj Krajini*, Srpski etnografski zbornik, 46, 1930, 274.
- ⁸³⁾ Milenko S. Filipović, *Različita etnološka građa*, Srpski etnografski zbornik, 80, 1967, 309, 319.
- ⁸⁴⁾ usp. prema nap. 12.
- ⁸⁵⁾ Npr. uz etnički naziv Bezjaci ponavljaju se kazivanja o njihovom dvojnomo (ili polovičnom) govoru koji je nastao kao smjesa jezika, ili je uopće iskvaren; uz naziv Šijaci vezuju se priče o budalastim seljacima. Usp. npr.: Jasna Andrić, *Osvrt na neke od podataka Štefana Kociančića u Arhivu za povestnicu jugoslavensku, na njihovo značenje i ulogu u našim znanstvenim istraživanjima*, Etnološka tribina 6—7, 1984, 155—163; Ista, *O Sijacima*, Đakovački vezovi, Đakovo, 1984, 36—39.
- ⁸⁶⁾ V. nap. 23. Usp. npr.: Nikola Bonifačić-Rožin, *Folklorna građa kotara Gline*, Zavod za istraživanje folkloru, Zagreb, rkp. br. 225/1959 (rugalica seljanima Jukinca, a sadrži npr. i stih: Teško onoj lopati, koja će vas kopati).
- ⁸⁷⁾ V. nap. 66 i tekst uz koji se nalazi.
- ⁸⁸⁾ Ivan Lovrić, n. dj., 85.
- ⁸⁹⁾ Izreka je vlastiti zapis iz sela Kijeva kod Sanskoga Mosta (Hrvati), a u svezi je s kazivanjem o tome kako se djevojke ne žele udavati za katolike podrijetlom iz Like.
- ⁹⁰⁾ Ivan Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Sokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, građanskom i gospodarskom*, Beč, 1882, 52—54.

Dugujem zahvalnost profesoru Milovanu Gavazziju koji je s pažnjom pročitao dovršeni prilog. Bilo je na žalost prekasno da se na prikladnijem mjestu istakne činjenica koju je primijetio i naglasio, a mogla bi ona biti od značenja za utvrđivanje vremena pojave etničkoga naziva Rkač (Rkać). To ime ne poznaju, naime, Gradišćanski Hrvati i, što je još važnije, koliko znamo, ni Bunjevci koji žive u panonskim krajevima. Može se navesti i primjedbu da bi tezi o postanku imena Rkač od »Grkač« išlo u prilog to što su Talijani u Dalmaciji redovito govorili »un Grego«, umjesto da kažu Srbin.

THE NICKNAME *RKAĆ* (*RKAČ*)

Summary

The names *Rkać*, *Rkač*, *Arkač*, *Arka* are known in Dalmatia (except the southest part) from 17th century on, as ethnic nicknames for Serbian inhabitants. The author gives account of older materials and of some more recent data of known origin.

These data extend the topic by showing that there are regions where the name *Rkać* (*Rkač*) is not considered insulting (the Cetina River region), as well as that there are regions where it is not in use any more (some areas surrounding Zadar). Beside the ethnic nickname, there exists words *rkać*, *rkač* (proved recently and broader than the name *Rkać*, *Rkač*) that denote a short-tempered person or a libertine. There exist also personal nicknames, as well as the surname *Rkać* (*Rkač*), originating from West Herzegovina.

The author also gives account of the surname *Hrnjkaš*, connected with the words *hrnjkaš*, *rnjkaš*, (*h*)*rnjkovit*, *rankač*, *rkač*, *rkovit*, all denoting a semi-castrated male domestic animal. These words originate from Roumanian. It is supposed that they could be a basis for the ethnic nickname as well.

The recent data extend the investigation to the region between the rivers Kupa, Sava and Una, where the forms *Rkan* and *Rkač* are used as names, but also as words denoting some traits of human temperament.

A more precise account of the complex meaning of those etnonims would require more data.